

VALENCIA 2022: CERAMIEK, CALATRAVA EN CULINARIA

Beknopt verslag van weer een geslaagde tegelstudiereis

Dag 1: verzamelen (10 mei)

Dertig tegelvrienden meldten zich op de avond van 10 mei aan de dinertafels van het NH-hotel in de mooie Spaanse stad Valencia, tevens hoofdstad van de gelijknamige “autonome” regio. Ons onderkomen lag net buiten het historische centrum, maar op steenworp afstand van het ontwikkelingsgebied in een drooggelegde rivierbedding waar de wereldberoemde architect Calatrava, zoon van deze stad, een aantal iconische gebouwen heeft gecreëerd. Dit park op zich is al een bezoek aan Valencia waard.

Maar daarnaast wachtte ons, naar zou blijken, een rondgang langs historische gebouwen, huizen, kerken en musea die samen een beeld geven van de eeuwenlange keramiektraditie in deze regio. Valencia was daarvan het middelpunt, maar meerdere plaatsen daar omheen, zoals Manises en Paterna, hebben evenzo furore gemaakt in de geschiedenis van gebruiks aardewerk en tegels.

Dag 2: Valencia te voet (11 mei)

’s Ochtends gingen we lopend naar het centrum, waar we verwelkomd werden door Dr. Jaume Coll Conesa, directeur van het Museo Nacional de Cerámica y Artes Suntuarias “González Martí”. Alvorens zijn museum te bezoeken nam hij ons mee naar een aantal gebouwen in de binnenstad. De eerste rondleiding ging naar het Palau de la Generalitat, een oorspronkelijk gotisch gebouw daterend uit 1420, in de zestiende eeuw uitgebreid. Zowel het oorspronkelijke koninkrijkje Valencia als de latere regionale regeringen en het hedendaagse bestuur van stad en regio vonden hier hun residentie. In de “gouden hal”, waar in de vijftiende eeuw de bestuurders samenkwamen, is de vloer belegd met blauw-witte tegels uit Manises, in de bekende middeleeuwse gótico mudéjar-stijl. Voor het allergrootste deel echter zijn deze tegels volgens Jaume Coll replica’s van rond 1940. Ook de prachtige vierkante plafondkussens zijn een fusie van renaissance en mudéjar. Maar voor ons gezelschap het meest interessant bleek de Grote Zaal. Rondom bevinden zich daar tegellambriseringen die een Spaanse adaptatie zijn van de vroege Antwerpse tegels. Onze gids noemde bij deze connectie expliciet de naam van Cornelis Floris (men spreekt ook wel van de Florisstijl). De betegelingen hier, met gecentreerd in medaillons Bijbelse scènes, zijn

echter in Toledo gemaakt. En zelfs gesignd door de artiest: Jose de Oliva – Toledo.

Verder ging de tocht. Eerst even langs de vroegere San Andréskerk, nu San Juan de la Cruz geheten, die onderdeel uitmaakt van het Museo Nacional de Cerámica.

Daar wees Jaume op vroege zeventiende-eeuwse Valenciaanse tegels met bloempanelen achter het altaar. Maar de meeste betegelingen zijn hier achttiende-eeuws, met name landschapstaferelen. De formaten van die tegels zijn 20 x 20 centimeter, terwijl de vroegere 13 x 13 meten. Jaume vertelde ook dat de allervroegst bekende Valenciaanse keramische producten in wit, groen en paars werden uitgevoerd. Manises was toen nog het centrum waar het beroemde lusterglazuurwerk vandaan kwam. Valencia nam pas in de achttiende eeuw die dominante positie in de regio over. Een belangrijke producent was bijvoorbeeld de fabriek Vicente Navarro in de Coronastraat, waar in een Italiaanse stijl werd gedecoreerd, zoals ook deze barokke voormalige San Andréskerk bewijst.

Jonge priesters

Volgend doel: het gebouw en museum van het Patriarchaat, gebouwd tussen 1586-1615 door Juan Ribera: afkomstig uit Sevilla, politiek-militaire leider, aartsbisschop van Valencia, die de titel patriarch van Antiochië voerde, en die Thomas More tot zijn vrienden rekende. Het complex oogt als een enorm vierkant blok, maar van binnen is het ruimtelijk, met een kerk, kapellen en studiegebouwen rondom de pandhof. De kloostergang/kruisgang is bekleed met enorme tegellambriseringen in cuerda seca- en cuenca-techniek.

Deze zouden volgens onze gids ter plaatse zijn geproduceerd door een drietal tegelmakers uit Talavera de la Reina (Talavera, nabij Toledo in het hart van Spanje, is eveneens een beroemd keramiekcentrum). In dit Patriarchaatsgebouw, ook wel het Koninklijk Seminarie genoemd, begonnen in de vroege zeventiende eeuw de eerste priesterstudenten aan hun opleiding. Ook heden ten dage is dat nog zo.

Verkwikt door spijs en drank moesten we na de lunch nog een programmapunt afwerken: het bezoek aan het Museo Nacional van gastheer Jaume. Dit breed opgezette keramiekmuseum, met al zijn stijlkamers, thematische zalen, interieurreconstructies en specialistische verzamelingen is gebaseerd op de collectie aardewerk en verwante kunst die de naamgever, verzamelaar en stichter Manuel González Martí (1877-1972), in 1947 doneerde. Ook het pand gaf deze mecenas er bij. Er is geweldig veel moois te zien. Als we ons beperken tot de keramiek en de tegels, dan valt het oog al snel op een mooie collectie Aziatische keramiek. Deze presentatie toont een deel van achthonderd stukken die zijn geschenken door het Nederlandse echtpaar Helen Drenth en Tijmen Knecht. Ook fraai is de vitrine met het fijn beschilderde serviesgoed van de Koninklijke Alcora plateelfabriek, zo'n 90 kilometer verwijderd van Valencia. Tegels bevinden zich voornamelijk op de tweede verdieping, waar informatie over de productieprocessen wordt aangeboden, en zaal-na-zaal een tocht door de keramiekgeschiedenis van prehistorie tot de eenentwintigste eeuw gemaakt kan worden. Maar het hart van deze verslaggever klopte toch het meest bij de vitrines vol vroege blauwe gótico-tegels met familie- en andere wapens, gildetekens, *memento mori*-afbeeldingen, arabesken en geometrische motieven. Of bij het plafond met tientallen verschillende "socarrats". Dit zijn langwerpige, zeer vroege (dertiende-veertiende eeuwse) tegels die met hun eenvoudig beschilderde decoratie naar beneden, tussen de balkjes werden gelegd.

Dag 3: In de bus naar Onda (12 mei)

De touringcar zette ons af bij Casa Museo Benlliure. Maar dat moest even wachten toen het oog van ons gezelschap viel op een gigantische, uit tegels bestaande wandreclame op een muur aan de straat. En laat het nou ook een Philips-reclame wezen... Dat was fotograferen geblazen.

Vader José Benlliure y Gil (1855-1937) en zoon José Benlliure Ortiz (1884-1916) waren beiden schilder, de vader meer oriëntalistisch van stijl, de zoon, bijgenaamd Peppino, impressionistischer. In het woonhuis met zijn negentiende-eeuwse interieur is de tijd stil blijven staan.

En ook zijn er tegels. Maar veel meer tegels vinden we buiten, op de muren langs de verstilde binnentuin. Haast alsof ze wat uitgestrooid zijn. Ingemetseld, soms ook op een bankje of in een voetpad. Losse tegels, tableaux, charmante fragmenten van tableaux. Het meeste komt uit de tijd van de verzamelaars zelf.

De chauffeur bracht ons vervolgens naar het Castell d'Alaquàs uit de zestiende eeuw. Een Valenciaans kasteel dat grotendeels vervallen was, maar nu functioneel gerestaureerd door de overheid. We troffen er, naast lambriserings van arista-tegels, vloeren aan van roodbakende gemengd met blauw-witte gótico-tegels uit Manises. Naast de vertrouwde *memento mori*-motieven van zon en maan, rozetten en gestileerd blad, herkenden sommigen ook de tegels met torentjes en adelaars: de wapens van de families Torres en Aguilar.

Dit was het familie-kasteel, en het lijkt er op dat in de periode van verval veel van deze tegels gesloopt, verkocht en in verzamelingen terecht gekomen zijn.

Museum tussen moderne industrie

Verder ging de reis: een lange rit naar Onda, zo'n 70 kilometer boven Valencia. Doel: het tegelmuseum Fundacion Museu del Taulell Manolo Safont. Onda is het centrum van de moderne Spaanse tegelproductie, 92% van de Spaanse tegels komt tegenwoordig uit deze stad. We reden zeker een half uur lang tussen alleen maar enorme fabriekshallen en opslagterreinen. Het museum, dat 80.000 objectnummers telt, ligt midden tussen deze onafzienbare bedrijfsterrinen.

In het museum werden we hartelijk ontvangen door de directeur en twee medewerkers. We troffen een helder opgezet, modern museum aan met een duidelijke verhaallijn, waar centraal uiteraard de bontgekleurde Valenciaanse tegel staat. Evenals elders wordt ook hier gewezen op de komst van de Italiaanse plateelschilder Francisco Niculoso Pisano, die leefde van ongeveer 1470-1529, naar het Zuid-Spaanse Sevilla. Hij bracht de kleuren van de renaissance naar het Iberisch schiereiland. In de achttiende eeuw werden die kleuren in alle uitbundigheid zichtbaar op de tegels van Valencia, waar de tot welvaart komende bourgeoisie niet ophield tegels te bestellen voor het bekleden van keukens, vloeren, wanden,

balkons en trappen. De maat van de tegels ging in die periode naar 20 x 20 cm.

In de grote, lichte museumhal worden al deze ontwikkelingsfasen en toepassingen van de Valenciaanse tegels overzichtelijk in volgorde gezet. Zo zagen we opmerkelijke grafplaten, reclametableaus, en boeiende pogingen om aan te sluiten bij de art nouveau, die hier *modernismo valenciano* genoemd wordt. Ook zijn er aparte vitrines voor wat buitenlandse collecties. Daaronder een heel aardige met Engelse tegels, geschenken door onze vriend Hans van Lemmen, die in dit museum op handen gedragen wordt. Er is ook een kleinere tafel met een niet erg representatieve Nederlandse collectie. Onda zou wel een Nederlandse mecenas kunnen gebruiken!

Tijdens het bezoek kwam ook de wethouder van Cultuur ons begroeten. Evenals met het museum in Valencia is ook hier voor het Nederlands Tegelmuseum een mooie relatie ontstaan.

Dag 4: Manises (13 mei)

In een half uur bracht de bus ons naar het fameuze stadje Manises, feitelijk opgeslokt door de agglomeratie

Valencia. Manises roept bij keramiek- en tegelliefhebbers onmiddellijk associaties op met het beroemde Spaans-Moorse lusterglazuur dat schotels en tegels de rijke glans van edelmetaal geeft. Deze traditie is dan ook door de UNESCO tot werelderfgoed uitgeroepen. Ons bezoek aan de stad begint bij het toerismebureau, dat huist in een voormalige tegelfabriek die aan de buitenwanden

uitbundig van blauw-witte barokke keramische decoraties is voorzien, rococo die later een succesvol product van Manises wordt. Eenmaal buiten stond gids Lucrezia ons op te wachten voor een korte wandeling door Manises. Een interessant fenomeen zijn de portaallijsten rondom de voordeuren van de huizen (in het Spaans: de “jambas”), die op veel plaatsen helemaal met tegels verfraaid zijn, in allerlei stijlen.

We bezoeken de Johannes de Doperkerk (San Juan Bautista), gebouwd in de achttiende eeuw, met een latere buitenkoepel van driemaal gebrand goudluster, gemaakt in het Perzië van de negentiende eeuw. Rond het altaar treffen we zeer opvallende, glanzende zwart-witte tegelplaten met zeer fijn geschilderde afbeeldingen naar Doré, El Greco en anderen. Ze zijn eind negentiende eeuw gemaakt in de zg. barbotine-techniek.

Nog een museum

De gids zette ons af bij het Museu de Ceràmica de Manises. Het museum toont stukken vanaf de veertiende eeuw, vrijwel alles in Manises gemaakt. Het werken met luster is door de geschiedenis heen een rode draad gebleven, wordt ons verteld. Daarnaast heeft het museum een presentatie over de milieu-impact van de keramische bedrijfstak (“we leefden onder rookwolken en donkere lucht”). En tenslotte is het betrokken bij de keramiekbiënnales die de stad organiseert. De tijd is te kort om het allemaal op te nemen. We moeten door...

Naar de tegelfabriek

van José Gimeno

Martínez. Een

pottenbakker

demonstreert ons het

maakproces van een

middeleeuwse schotel,

die later gedurende

acht tot tien uur op

duizend graden zijn eerste brand zou krijgen.

En passant leerden we in dit bedrijf ook nog een nieuw Spaans tegelwoord: *contrahuelles de escalera*! Het zijn de rechthoekige tegels waarmee de voorkanten van traptreden worden bekleed.

Dag 5: nog meer Valencia (14 mei)

Om half tien vertrokken we in een stoet van taxi's naar het eerste doel: bezichtiging van het art nouveau-monument Estació del Nord. Dit prachtige gebouw, dat best een “Gesamtkunstwerk” genoemd mag worden, werd gerealiseerd tussen 1906 en 1917. Naast de hoofdingang aan het grote plein buiten bewonderden we twee fraaie glasmoozaïeken van de Franse broers Mauméjean. Binnen, in de rechtervleugel van de hal, een tableau in *tube-lining* van het atelier Valencia Industrial; en rondom de grote klok een tableau met afbeelding van

het waterlandschap van de Albufera van Valencia. De grote wanden in de hal zijn afgewerkt met mozaïek van monochrome scherven, zoals ook te zien in het beroemde muziekgebouw Güell. De hier zichtbaar gebruikte techniek om grote oppervlaktes mozaïek in delen in het atelier te maken en ze daarna pas op de definitieve plek aan te brengen, werd eind negentiende eeuw ontwikkeld door Giandomenico Facchini (1826-1903; met dank aan Mario Baeck die dit bleek te weten).

Honden van de Heer

Vanuit het station lopen we naar de parochiekerk El Pilar. Deze in barokke stijl uitgevoerde kerk dankt zijn naam inderdaad aan een mystieke pilaar die in een klein kamertje achter het hoofdaltaar gezien kan worden. De in de kerk dienstdoende priester vertelde dat het bijzondere tegeltableau links in de ingang van de kerk te

maken had met de kloosterorde van de Dominicanen. Op het tableau zien we een wereldbol met daarop een

kruis geplant en een rozenkrans er omheen, het geheel bewaakt door twee Honden van de Heer: *Domini Canus*. De volgende wandeletappe eindigde bij het Zijdemuseum in het gebouw van de Zijdebeurs: La Lonja de la Seda. We vonden er een schitterende veelkleurige majolicavloer van zo'n 400 m², gemaakt in Manises. Centraal in het

immense vloertableau staat de afbeelding van de Faam, op de vier hoeken dames in koetsen die de werelddelen representeren,

met de bijbehorende dieren zoals een olifant, een leeuw, een wit paard en een stel varanen .

Dag 6: zondag in de provincie (15 mei)

We vertrokken vroeg, in zuidelijke richting voor een flinke rit naar Gandia. In deze deftige mediterrane stad bezochten we het Palau Ducal. Het hertogelijk paleis is in de veertiende eeuw gebouwd, toen dit deel van Spanje onder het huis Aragon viel. Het kwam in 1495 in bezit van de familie Borgia.

In de Grote Zaal, met rondom lambriseringen met oude en aanzienlijk

jongere cuenca-tegels, hangen ook tapijten uit Mechelen. Één daarvan beeldt Francisco Borgia af bij het sterfbed van Isabella van Portugal, met wie hij bevriend was. Volgens de gids die we er over door vroegen kwamen alle tegels in het paleis uit Manises, maar hij dacht ook te weten dat het voornamelijk reproducties waren. Elders in het paleis eindigt een rijk gedecoreerde gang in een soort serre met een vloer van veelkleurige tegels. In het midden zagen we een grote zon, waaromheen vogels, andere dieren en florale motieven.

Bijzonder is dat door de, vanuit het middelpunt naar buiten steeds wijder wordende banen, waar dan weer haaks de concentrische

cirkels doorheen lopen, heel andere tegelformaten ontstaan.

Dag 7: exit (16 mei)

Deze maandagochtend had iedereen gelegenheid om naar eigen wens de uren voor vertrek naar het vliegveld bij Manises zelf in te vullen. Enkelingen knoopten er nog een paar dagen of meer Spanje aan vast, maar uiteindelijk zijn we allemaal veilig thuis gearriveerd.

Lejo Schenk

(foto's Johan Kamermans)

Binnenkort kunt u het hele verslag, de culinaire verrassingen van Mark en het uitstapje naar Albufera op de website lezen.

